

Λαογραφικό Λεξικό της Ελληνίδας Μαρής

Δρ **Χρίστος Θ. Οικονομόπουλος**, Παιδοχειρουργός.

(Συνέχεια από το προηγούμενο)

Ξελεχωνιάζω, 1) περιποιούμαι τη λεχώνα μέχρι τέλειας ανάρρωσης. Το ξελεχώνιασμα γινόταν από τη μαμή με τη βοήθεια της μάνας της λεχώνας. 2) Παίρνω τηνευχή του σαραντισμού, περνάω τις 40 ημέρες από τη γέννα. Λέγεται και ξελεχωνεύω.

Ξεμάτιασμα, το, η απαλλαγή από τη βασκανία με διάφορα ξόρκια και μαγικές τελετουργίες.

Ξεματιαστήρια, τα, τα αντιβασκάνια.

Ξεματιάστρα, η, η γυναίκα που γνωρίζει να ξεματιάζει. Ξεματιάστρα της λεχώνας ήταν συνήθως η μαμή.

Ξενογωνιά, η, η γέννηση κοριτσιού προκαλεί μελαγχολία, γιατί θα την προικίσουν και μέλλει να φύγει σε άλλο σπίτι, αφήνοντας τη μητρική γωνιά.

Ξενοκορκουτούρα, η, το μίγμα από διάφορες τροφές μετά τον απογαλακτισμό. Π.χ. ρυζόνηρο με γάλα, τραχανά, καλαμποκάλευρο, πατάτες, κρόκο αυγού και σμιγδάλι.

Ξενοσπορίτης, ο, το νόθο παιδί που συνελήφθη από ξένο.

Ξεπαρθενευτής, ο, αυτός που καταστρέφει την παρθενία κόρης, ο διακορευτής.

Ξεπισσάζεται, όταν το νεογνό βγάζει το πρώτο μηκνίο.

Ξεροβυζαίνω, βυζαίνω χωρίς να τρώγω γάλα, γιατί δεν βγάζει γάλα ο μαστός.

Ξερογεννάω, αποβάλλω· εξέγινε το έμβρυο=αποβάλλθηκε.

Ξεσπαρίτισσα, η, η άκληρη γυναίκα, γενικά η στείρα.

Ξετεκνίζω, παύω να τεκνοποιώ, απεναντίας, παιδοκομώ.

Ξετίναγμα, το, στη δυστοκία της πρωτάρας, ο σύζυγος με τη βοήθεια της μαμής πιάνουν την επίτοκο και την ξετινάζουν κατά συχνά χρονικά διαστήματα, για να εμπεδωθεί το κεφάλι του παιδιού στην πύελο και να αρχίσει έτσι ο τοκετός.

Ξετύλιος, ο, το ξεσπαργάνωτο νεογνό, το ξεφασκιωμένο.

Ξεφασκιώνω, ξετυλίγω το βρέφος αφαιρώντας τη φασκιά του.

Ξεφουρνιά της στείρας, τα μικρά ψωμάκια ή κουλουράκια του Χριστού, που δίνει στα διερχόμενα παιδιά η στείρα, όταν ξεφουρνίζει, για να της ευχηθούν να κάνει κι αυτή παιδί.

Ξεφταρμίζω τη λεχώνα, θεραπεύω το μάτιασμα της λεχώνας. Λέγεται και ξεμέτρημα και είναι πράξη της μαμής.

Ξεχώρισμα, το, το διαζύγιο.

Ξίγκι, το, το κοτόξιγκο θεωρείται ότι προλαμβάνει τις ραγάδες της κοιλιάς της εγκύου. Το χρησιμοποιεί η μαμή.

Ξορκολογίστρα, η, η γυναίκα που ξεβασκαίνει.

Ξορκολοήματα ή Ξορκολογήματα, τα, οι εξορκισμοί.

Ξουραφίζω, χαράζω με ξυράφι την πλάτη και τα πέλματα του ευτραφούς βρέφους, γιά να φύγει το «κακό αίμα». Είναι πράξη της μαμής ή άλλης πρακτικής γιάτρισσας.

Ξυλόμματος, ο, αυτός που έχει κακό μάτι (βάσκανο).

Ξυπνητούρια, τα, 1) θωπευτικός τρόπος με τον οποίο Ξυπνάει η μάνα το παιδί για να το θηλάσει, 2) τα γλυκόλογα που λέει

η μάνα, όταν ξυπνήσει το παιδί της.

Ξυπολύτεμα, το, όταν μιάς μάνας τής πέθαιναν τα παιδιά στη γέννα, έταζε στην Παναγία, αν σωθεί ένα παιδί της, να πάει ξυπόλυτη από πολύ μακρινή απόσταση – συνήθως 5-7 ώρες δρόμο– με το παιδί στην αγκαλιά, για προσκύνημα στη Χάρη Της.

Ξυράφισμα, το, η μαμή ξυραφίζει τα εύρωστα παιδιά τέσσερις φορές το χρόνο· στις 40 ημέρες, στους τρεις μήνες, στους έξι μήνες και κάθε Πρωτομαγιά, για να φύγει το «κακό αίμα».

Ξωτικά, τα, φανταστικά δαιμόνια ή νεράιδες, που εμφανίζονται τη νύχτα και βλάπτουν τις λεχώνες και τα παιδιά.

Ο

οδυνήφαντο, το, οινόπνευμα με μικρά τεμάχια κόκκινης πιπεριάς. Παρασκεύασμα της μαμής για εντριβές της λεχώνας.

οϊ! επιφώνημα της μαμής, που εκφράζει διάφορα συναισθήματα (κυρίως λύπη ή θαυμασμό).

οκτωμέριστη, η, η λεχώνα που συμπλήρωσε οχτώ ημέρες από τον τοκετό. Η μαμή την καπνίζει με οχτώ ειδών αρωματικά βότανα, για να μην αρμενισθεί.

όλιο, το, το ρετσινόλαδο ως καθαρτικό.

ομματιάζω, βασκαίνω.

ομορφολουσίδι, το, το λούσιμο του πρωτότοκου την τρίτη ημέρα από τη μαμή, που του διαπλάθει με εντριβές το πρόσωπο, για να είναι όμορφο. Η μαμή αμείβεται γενναία, ιδίως αν το παιδί είναι αγόρι.

ομφαλομάντεμα, το, ο τρόπος μαντικής της μαμής, που εξετάζει τον ομφάλιο λώρο του νεογνού, για να προμαντέψει τον αριθμό και το φύλο του παιδιού, που θα γεννήσει στο μέλλον η μάνα.

ομφαλός, ο, ο ομφάλιος λώρος. Στο πρωτότοκο, η μάνα τον φυλάει για φυλαχτό. Επίσης, τον ράβει στη σχολική σάκα του παιδιού, για να παίρνει τα γράμματα.

όνειρο, το, τα όνειρα της μαμής ξεδιλύνουν σε 4 ημέρες ή σε 4 μήνες ή σε 4 χρόνια!

ονειροκρίτης, ο, το βιβλίο που εξηγεί τα διάφορα όνειρα.

όνομα, το, 1) το βαπτιστικό όνομα, 2) όταν μιάς μάνας δεν ζουν τα παιδιά, δίνει στο αγόρι το όνομα Ζήσης για να ζήσει, ή Στέργιος για να στεργιώσει.

όπα-όπα, επιφώνημα της μαμής, όταν παραδίνει το αρτιγέννητο στην αγκαλιά της μάνας· «Όπα-όπα, σου δίνω αρνί - παιδί».

οπλειά, η, η υγρασία της νύχτας των άστρων (οι Πλειάδες). Η μαμή απαγορεύει στη μάνα, μέχρι να σαραντίσει, να βγάλει έξω στα άστρα τα σπάργανα του μωρού, για να μην αρρωστήσει.

οργικό, το, 1) η επιλόχειος λοίμωξη. Η μαμή τη θεωρεί ως οργή του Θεού, γιατί είναι θανατηφόρος, 2) κάθε επιδημία θανατηφόρος.

ορέξιμο, το, η επιθυμία της εγκύου για φαγητό.

ορμήνιες της μαμής, οι, οι 40 συμβουλές που δίνει η μαμή σε κάθε γυναίκα στη διάρκεια της ζωής της. Π.χ. όταν έρθουν τα έμμηνα, στο γάμο, στην εγκυμοσύνη, στον τοκετό, στη λοχεία, στο θηλασμό, στο μεγάλωμα του παιδιού κλπ.

ορφανεύω, χάνω τη μάνα μου ή τον πατέρα μου. Το μεγαλύτερο ορφάνεμα είναι όταν χαθεί η μάνα στη γέννα (τοκετό-λοχεία).

ορφανό βυζί, το, η θηλή του μαστού που δεν βγάζει γάλα.

ορφανοκοίλι ή κοιλάρφανο, το, το παιδί που έμεινε ορφανό από πατέρα, πριν ακόμη γεννηθεί.

ορφανό, το, το παιδί που του πέθανε ένας από τους γονείς, ιδίως η μάνα· «Το παιδί ορφανεύει από μάνα».

ουρανοβλόϊ, το, τα μεσάνυχτα, όταν είναι πλεισουρανία, δηλ. αιθρία (ανοιχτοί

οι ουρανοί), η στείρα προσεύχεται μέχρι το πρωί, για να συλλάβει παιδί.

οψιμάκι, το, το τελευταίο παιδί της μάνας.

Π

παγανό, το, 1) το καχεκτικό παιδί, 2) ο καλικάντζαρος.

παγωνόφτερο, το, το φτερό του παγωνιού, σαν εργαλείο της μαμής. Μ' αυτό η μαμή ερέθιζε το δέρμα της κοιλιάς της επιτόκου στις πρώτες ωδίνες (ιδίως στις πρωτάρες). Επίσης, το έβαζε επάνω στο στήθος της επιτόκου για ευτοκία (επιβίωση αρχαία από τα Ηραία).

παθούσα, η, εκείνη που έπαθε και δίνει συμβουλές λόγω πείρας.

παιδανάσταση, η, η ανατροφή των παιδιών με τις φροντίδες της μάνας.

παιδάκι, το, το βρέφος, το νήπιο, το μικρό παιδί.

παίδαρος, ο, το μεγάλο ευτραφές βρέφος, το παιδί με πρόωρη ανάπτυξη.

παιδεία, η, η ανατροφή του παιδιού.

παιδεμός, ο, τα βάσανα και η ταλαιπωρία για να αναθρέψει η μάνα τα παιδιά της. Λέγεται και παιδεμα ή παιδωμή: «Γιατί τα λένε παιδιά; Γιατί είναι παιδεμός».

παιδί, το, το τέκνο, αλλά και το αγόρι.

παιδιακό, το, οι κολικοί του εντέρου των βρεφών τους τρεις πρώτους μήνες.

παιδιατικά, τα, τα παιδικά χρόνια.

παιδιαστικά, τα, τα μωρουδιακά ρούχα.

παιδιωμός, ο, η τεκνοποιία.

παιδιώνω, αποκτώ τέκνα: «Αυτή παίδιωσε κι αποπαίδωσε κιόλας». Επίσης, υιοθετώ ξένο παιδί.

παιδοβόλια, τα, όλα μαζί τα παιδιά μιας πολύτεκνης μάνας.

παιδοβότανο, το, 1) το φυτό «καρπόχορτο», που όταν το τρώει η στείρα αποκτά παιδί, 2) το αρσενικοβότανο, που όταν το τρώει η γυναίκα γεννάει αρσενικό παιδί.

παιδογονίζω, 1) αποκτώ παιδιά κι εγγό-

νια, 2) ζω πολύ.

παιδογόνο, το, το παιδί του εγγονού, το δισέγγονο ή δίγγονο.

παιδογεννώ, γεννώ παιδιά, συνήθως αγόρια, παιδογονώ.

παιδογουρούνα, η, η μάνα που γεννάει περισσότερα από οχτώ παιδιά, σαν τη γουρούνα.

παιδοκάνω, εξακολουθώ να κάνω παιδιά, παιδοποιώ.

παιδοκομάω, τεκνοποιώ. Η γυναίκα που κάνει παιδιά και είναι σε γόνιμη ηλικία.

παιδοκομήματα, τα, οι φροντίδες της μαμής προς το νεογνό κατά τη διάρκεια του τοκετού και για τις επόμενες 40 ημέρες.

παιδοκόμηση, η, η μάνα που έτεκε τα παιδιά της.

παιδοκομίζω, επιμελούμαι του παιδιού.

παιδοκομώ, τίκτω, τεκνοποιώ και ανατρέφω παιδιά: «Αυτή δεν παιδοκόμηση».

παιδολόγα, η, 1) εργαλείο της μαμής από πανιά σε σχήμα ημικυκλικό, το οποίο συγκρατεί το περίνεο της επιτόκου, για να μη γίνει ρήξη και, επίσης, για να έρχεται η κεφαλή προς τα εμπρός, 2) η καλύτερη μάνα που αγοράζει εικονικά το νεογνό μιάς άλλης μάνας, της οποίας δεν ζουν τα παιδιά, για να ζήσουν. Η μεσάζουσα είναι συνήθως η μαμή.

παιδολόγημα, το, η τεκνοποιία.

παιδολόγι, το, 1) η μήτρα της μάνας, 2) το πλήθος των παιδιών της γειτονιάς, το παιδομάνι.

παιδολογώ, τεκνοποιώ.

παιδόπλαση, η, 1) η πλάση του παιδιού, ο τοκετός, 2) οι μαλάξεις του προσώπου του νεογνού από τη μαμή κατά την τρίτη ημέρα, στα λούσματα.

παιδοσταυροπόδισμα, το, όταν το βρέφος βάζει τα πόδια του σταυροπόδι, σημαίνει ότι έχει βυζιάξει από τη μάνα του «ένα τουλούμι γάλα» και ότι η μάνα του θα συλλάβει γρήγορα κι άλλο παιδί (μαντική της μαμής).

παιδούσα, η, η μάνα που κάνει πολλά παιδιά, η πολύτεκνη.

παιδοφώλι, το, η μήτρα της μάνας.

παιδώνω, τεκνοποιώ, τίκτω.

παινέματα της μαμής, τα, οι επαινετικές εκφράσεις της μαμής προς τη μάνα και το παιδί όταν είναι αγόρι, γιατί θα φιλοδωρηθεί γενναία από τον πατέρα.

παλαβομανιτάρο, το, ο μύκης ο δηλητηριώδης. Η έγκυος απαγορεύεται να τρώει μανιτάρια, για να μη γίνει παλαβάντζα (παλαβή).

παλαμαριά, η 1) ξύλινο δάχτυλο, που προστατεύει το δάχτυλο από το δρεπάνι κατά το θερισμό. Εργαλείο της μαμής για τη ρήξη του θυλακίου σε πρωτάρες, για να αρχίσει ο τοκετός.

παλαμίζω, θέτω την παλάμη του χεριού μου στο Ευαγγέλιο, για να ορκιστώ. Η μαμή από τιμή και σεβασμό σπάνια παλαμίζει. Ο λόγος της είναι όρκος.

παλληκάρι, το, 1) ο αρτιμελής νέος, 2) ο αντίχειρας της θηλάζουσας μάνας, που βοηθάει αποτελεσματικά στην έκθλιψη του μαστού κατά το θηλασμό του βρέφους.

πάννα, η, το μεγάλο πανί με το οποίο περιτυλίγουν το βρέφος όταν το φασκιώνουν.

πανάγια, η, ζωμός με νερό, ψωμί, λάδι και κανέλλα (ζουμί της λεχούσας). Τροφή που δίνει η μαμή τις πρώτες πέντε ημέρες στη λεχώνα. Λέγεται και πανάνα.

Παναγία, η, η Θεομήτωρ. Η Παναγία θεωρείται η μεγαλύτερη προστάτης της μαμής και της μάνας. Σε στιγμές κινδύνου επί δυστοκίας ή αιμορραγίας, η μαμή προσφωνεί την Παναγία: «*Παναγιά μου, βάλε το χέρι Σου*», «*Δέσποινα, Κυρά μου, Μεγαλόχαρή μου, Βασίλισσα του Κόσμου, Κυρά μου Παναγιά, Βαγγελίστρα μου, Γλυκοπαναγίτσα μου, βοήθησέ με να την καλοξεγεννήσω τούτη την καλή Χριστιανή*», ή «*Βοήθα με, Παναγιά μου, λυπήσου με, Παναγιά μου, Παναγιά μου Παρθένα, που πάντα είσαι με τα μένα, βοήθησε να βγάλω*

ζωντανό το παιδί και γερή τη μάνα», όταν συμβαίνει σοβαρή αιμορραγία, καταπληξία, δυστοκία, αδράνεια της μήτρας κλπ.

Παναγίας Τραπέζι, το, το τραπέζι (γεύμα) που δίνεται προς τιμή της Παναγίας μετά τον τοκετό, αφού ο ιερέας διαβάσει την ευχή της γέννησης. Γίνεται απαραίτητα σε όλες τις πρωτάρες και στις δύσκολες γέννες.

Παναγίας Χέρι, το, το φυτό «τεύκτριον το πόλιον», το οποίο έβαζε η μαμή μέσα σ' ένα πιάτο με νερό και αυτό άνοιγε σιγά-σιγά σε σχήμα παλάμης. Είναι το «*λαϊκό χρονόμετρο*» της μαμής, για το χρόνο που χρειάζεται μια πρωτότοκη για να γεννήσει.

Παναγιόβυζα, τα, ή βυζιά της Παναγίας. Οι μαστοειδείς σταλακτίτες σε σπηλαιώδεις εκκλησίες, που στάζουν αγιασμένο νερό (αγίασμα). Το νερό αυτό το πίνουν οι μανάδες που δεν έχουν πολύ γάλα, για γαλακταγωγό.

Παναγιοδοσμένο, το, το πεθαμένο αβήφτιστο βρέφος, πριν το δώσει η μαμή για να το θάψουν, το πηγαίνει εμπρός στην εικόνα της Παναγίας και του δίνει το όνομά του, για να μην έχει το κρίμα στην άλλη ζωή, τόσο η μαμή όσο και η μάνα του.

Παναγιόνερο, το, το πρώτο νερό που θα πιει το βρέφος στα ενδιάμεσα των θηλασμών.

Παναγιόπιτα, η, η πίτα με ζάχαρη και αλεύρι, που παρασκευάζει η μάνα της λεχώνας την τρίτη ημέρα και τη μοιράζει στα τρινύχτια.

Παναγιοπούλες, οι, οι μικρές σπηλαιώδεις ή υπόσκαφες εκκλησούλες της Παναγίας που έχουν αγίασμα. Σ' αυτές οδηγεί η μαμή τις λεχώνες, που δεν έχουν πολύ γάλα, για να κατεβάσουν πίνοντας από το αγίασμα. Λέγονται και Παναγίες Γαλακτιανές.

Παναγιοτράπεζο, το, το τραπέζι (γεύμα) μετά τον τοκετό, με τριών ειδών φαγώσιμα, για να τιμήσουν την Παναγία για το

αίσιο τέλος του τοκετού. Κατά τη διάρκεια του έδιναν ευχές, όπως: «Καλορίζικο, να σου ζήσει», «Καλά γάλατα και καλή ανατροφή».

Παναγιόχερο, το, το χέρι της Παναγίας. Είναι βότανο, το «τεύκτριον το πόλιον», που βάζει η μαμή στο νερό, όταν αρχίζουν στις πρωτότοκες οι ωδίνες και το οποίο σιγά-σιγά ανοίγει. Είναι ένα είδος λαϊκού χρονόμετρου της μαμής.

Παναγιόχορτο, το, το χαμαΐδριο.

Παναγίτσα, η, η Θεομήτωρ. Θωπευτική έκφραση της μαμής και της επιτόκου προς την Παναγία.

πανάδα, η, 1) το χλώασμα του προσώπου των εγκύων, 2) η δυσχρωμία του προσώπου της λεχώνας. Η μαμή την καθαρίζει στη λεχώνα τρίβοντας ένα άπλυτο σώβρακο του άνδρα-συζύγου. (Τα ανδρογόνα εξουδετερώνουν τα οιστρογόνα).

πανί, το, το λευκό τετράγωνο βαμβακερό ύφασμα με το οποίο περιτυλίζουν τα βρέφη.

παντρεία, η, η υπανδρία. Ένα από τα μεγαλύτερα γεγονότα στη ζωή του ανθρώπου, γεμάτο από πράξεις και ενέργειες μαγικοθησκευτικές.

πανωκαύκαλο, το, το επάνω μέρος του ψωμιού. Το τρώνε τα κορίτσια για να κάνουν πολλά παιδιά.

παπαδοβάφτιση, η, η κανονική βάφτιση, σε αντίθεση με την αναγκαστική και επειγουσα αεροβάφτιση και καντηλοβάφτιση, που τελεί η μαμή.

παπάκια, τα, οι αραιές βρασμένες τροφές (ρύζι, σιμιγδάλι), που δίνουν στα βρέφη.

παπάλι, το, η σκουφίτσα του νεογνού.

παπάρα, η, ψωμί βρεγμένο σε νερό ή σε κρασί. Είναι τροφή της λεχώνας.

παπαρίτσα, η, είδος σούπας με παξιμάδι, ρυζάλευρο και με λίγο αυγό. Είναι τροφή του βρέφους.

παπαρούνες, οι, κώδια της μήκωνος της

υπνοφόρου. Το αφέψημα χρησιμοποιείται από τη μαμή για μητρόπονους και υστερόπονους. Επίσης, το σιρόπι για υπνωτικό στα μικρά παιδιά.

παπαρουνοσίροπο, το, μίγμα ζάχαρης και αφεψήματος κωδίων της μήκωνος. Το δίνουν στα νήπια σαν υπνωτικό.

παπλωματάκι, το, το μικρό πάπλωμα, το κεντημένο ανάλογα· αν είναι για αγόρι έχει κεντημένο ήλιο, αν είναι για κορίτσι έχει πολύχρωμα κλαδιά, για να γεννήσει πολλά παιδιά.

παπούδι, το, μικρή μάζα μασσημένης τροφής, που δίνει η μάνα στο νήπιο.

παραβαρεμένη, η, η έγκυος στον τελευταίο μήνα της εγκυμοσύνης.

παραγαλιασμένη, η, η λεχώνα που έχασε το γάλα της από μεγάλη στεναχώρια.

παραγιός, ο, ο θετός γιός.

παραδέλφια, τα, 1) τα ετεροθαλή αδέρφια, 2) τα παιδιά που έχει βαφτίσει ο ίδιος νουνός, 3) το παιδί της μάνας και το παιδί της παραμάνας (βυζάστρας), γιατί έφαγαν γάλα από τους ίδιους μαστούς. Αυτά δεν παντρεύονται μεταξύ τους.

παράκαιρο, το, το πρόωρο νεογνό.

παραμαμή, η, η βοηθός της μαμής κατά τον τοκετό. Συνήθως είναι πολύτεκνη ή έμπειρη μάνα.

παραμάνα, η, 1) η βυζάστρα, η τροφός, η τιθήνη. Λέγεται και δεύτερη μάνα ή καλομάνα, 2) η μητριά.

παραμεριάρης, ο, το τελευταίο παιδί της μάνας. Λέγεται και αποζούμι, αποσπόρι ή αποβύζι.

παραμερούτης, ο, ή **παραμερούτικο, το**, το πρόωρο νεογνό, το παραήμερο, που γεννήθηκε πριν συμπληρωθεί ο απαραίτητος χρόνος της κυοφορίας. Λέγεται και παρημέριος.

παραμιλητό, το, το παραλήρημα της λεχώνας στο αρμένιασμα.

(Συνέχεια στο επόμενο τεύχος)